

Spomini na šolo

UDK 929 Gačnik J.

929 Gačnik M.

1.03 Kratki znanstveni prispevek

Prejeto: 24. 8. 2018

Franc Verovnik*

Janko in Mira Gačnik, koroška prosvetno-kulturna delavca in domoljuba

Janko and Mira Gačnik – Carinthian educational-cultural workers and patriots

Izvleček

Zakonca Janko (1895–1967) in Mira Gačnik (1903–1973) sta bila znana učitelja na Ravnah na Koroškem, nekdanjem Guštanju. Janko se je rodil v Gradcu, mladost je preživel v Libeličah. Po končanem učiteljskem v Mariboru je bil le nekaj mesecev učitelj, ker je moral že leta 1915 k vojakom, sprva na soško fronto in nato še v Romunijo. Po koncu vojne se je kot prostovoljec udeležil bojev za našo severno mejo, v katerih je bil hudo ranjen. Soproga Mira je izhajala iz znane družine Šijanec v Mariboru, kjer je končala učiteljske. Na guštanjski osnovni šoli je Janko služboval od leta 1921 do 1941, nekaj let kot upravitelj, Mira pa od 1925 do 1941. Drugo svetovno vojno sta preživela ločeno: Janko kot begunec v Ljubljani in kasneje kot izgnanec v Italiji, kjer je izdal edinstveno Taboriščno čitanko, Mira pa se je zatekla k staršem v Maribor. Po vojni sta do Jankove upokojitve leta 1951 spet poučevala v Guštanju. Izkazala sta se s svojim zavzetim pedagoškim delom pa tudi kot člana in mentorja v različnih kulturno-umetniških društvih. Zlasti Jankovo življenje je bilo ves čas prežeto z izrazitim slovenskim domoljubjem. Oba sta se s prizadevnim delom svojim sodobnikom vtisnila v neizbrisen spomin.

Abstract

Spouses Janko (1895–1967) and Mira Gačnik (1903–1973) were noted teachers in Ravne na Koroškem, the former Guštanj. Janko was born in Graz and spent his youth in Libeliče. After completing the teacher-training college in Maribor, he worked only a few months as a teacher, because in 1915 he was enlisted into the army. Initially he was placed at the Isonzo front and later in Romania. After the war, he was fighting as a volunteer for our northern border (Austro-Hungarian state collapsed) where he was seriously wounded. His wife Mira comes from the famous family Šijanec in Maribor, where she completed the teacher-training college. Janko was teaching in the elementary school in Guštanj between 1921 and 1941, a few years as headteacher, and Mira between 1925 and 1941. During World War II they lived separately: Janko as a refugee in Ljubljana, and later as an exile in Italy, where he published a unique reader "Taboriščna čitanka", while Mira resorted to her parents in Maribor. After the war they were teaching again in Guštanj, until Janko's retirement in 1951. They excelled at their enthusiastic pedagogical work, and also as members and mentors in different cultural and artistic societies. In particular Janko's life was always imbued with a strong Slovenian patriotism. With their diligent work they etched on their contemporaries' memory.

* prim. mag. Franc Verovnik, dr. med., specialist internist v pokoju, Kotlje, e-pošta: franc.verovnik@guest.arnes.si

Ključne besede: Janko in Mira Gačnik, Guštanj, prosveta, kultura, domoljubje

Key words: Janko and Mira Gačnik, Guštanj, education, culture, patriotism

Janko Gačnik (NUK, Slikovna in kartografska zbirka)

Večini od še živečih, ki so v času pred drugo svetovno vojno ali v letih po njej obiskovali osnovno šolo v Guštanju, današnjih Ravnah na Koroškem, sta še vedno v živem spominu njihova nekdanja učitelja Janko in Mira Gačnik. Njun priimek se je v kraju ohranil tudi v poimenovanju ulice *Gačnikova pot*.

Janko Gačnik se je rodil 12. februarja 1895 v Gradcu (nem. Graz) kot nezakonski sin mlade natakariče Uršule Gačnik.¹ Morala ga je dati v varstvo k svojim staršem v Gorče pri Libeličah, kamor je hodil v ljudsko šolo od leta 1901 do 1908.² V njej sta ga učila Matija Mencin,³ oče priznanega pedagoga Rudolfa Mencina, in župnik Anton Vogrinec (1873–1947), narodno zaveden in napreden duhovnik, ki se je zameril cerkveni oblasti zaradi svojih zahtev po reformah v Katoliški cerkvi (objavil jih je leta 1904 v knjigi *Nostra maxima culpa*).⁴ Mla-

dega Janka zaradi prevelike naklonjenosti slovenstvu niso sprejeli na učiteljsiše v Celovcu, zato se je moral vpisati na učiteljsiše v Mariboru.⁵ Po maturi leta 1914 je nekaj mesecev služboval kot provizorični učitelj pri Sv. Barbari pri Vurbergu – današnji Zgornji Koreni.⁶ Leta 1915 je bil vpoklican k vojakom. Po usposabljanju za rezervnega častnika v Admontu na Gornjem Štajerskem je bil novembra 1915 poslan na soško fronto. Med drugim se je leta 1916 udeležil bitk pri Oslavju in na Doberdobski planoti, kjer je bil ranjen. Prejel je medaljo za hrabrost in bil povišan v poročnika. Po daljšem okrevanju so ga leta 1917 poslali na fronto v Romunijo, kjer je dočkal konec prve svetovne vojne. Novembra 1918 se je vrnil v Ljubljano in se od tam odpravil kot prostovoljec v Borovlje (nem. Ferlach) skupaj s koroškim rojakom Vinkom Möderndorferjem (1894–1958), pedagogom

1 Die Geburts- und Taufbücher, spletni vir

2 Drofenik, Življenjepis, 2009.

3 Lasbaher, K zgodovini osnovne šole v Libeličah, str. 62–72.

4 Lodrant, Kdo je bil Anton Vogrinec? str. 159–162.

5 Gačnik, Spomini na nemški videz Maribora, str. 207–215.

6 Sušnik, Janko Gačnik – sedemdesetletnik, str. 33.

in znanim zbiralcem etnološkega gradiva, s katerim se je poznal že z mariborskega učiteljišča. V ponesrečeni ofenzivi slovenskih čet 29. aprila 1919 je bil v bitki s folksverovci hudo ranjen v desno nogo v naselju Humberk (nem. Hollenburg) pri Kotmari vasi (nem. Köttmannsdorf). Sovražniki so ga odpeljali na zdravljenje v Celovec, kjer je ostal do junija, ko so mesto osvojile jugoslovanske čete. Vrnil se je v domovino in zaradi posledic poškodbe za vedno ostal invalid.⁷ Za zasluge v bojih za severno mejo so ga leta 1922 tedanje oblasti odlikovale z zlato Obiličevo kolajno za hrabrost.⁸

Vendar se Gačnikova prizadevanja za pravično severno mejo tudi po bojih niso končala. Z veliko vnemo se je namreč pridružil prizadevanjem Libeličanov za priključitev vasi Libeliče h Kraljevini SHS, ker je bila po plebiscitu 10. oktobra 1920 po njihovem mnenju krivično dodeljena Avstriji. Skupaj z Gačnikom, šolskim nadzornikom Rudolfom Mencinom (1879–1963), sinom nadučitelja ljudske šole v Libeličah, Jankom Kuharjem (1890–1973), učiteljem in bratrancem pisatelja Prežihovega Voranca, ter libeliškim župnikom Antonom Vogrincem so vaščani dosegli, da so 30. septembra 1922 Libeliče uradno priključili matični domovini.⁹

Leta 1921 se je zaposlil kot učitelj v Guštanju in opravljal učiteljsko službo polnih trideset let, sicer z vmesno štiriletno prekinitvijo zaradi izgnanstva med drugo svetovno vojno. Štiri leta kasneje je prišla na šolo učiti njegova kasnejša žena Mira, ki je bila rojena 6. junija 1903 v Poljčanah kot Elfrida Ivana Marija Šijanec in je leta 1922 končala učiteljišče v Mariboru.¹⁰ Izhajala je iz učiteljske družine in imela tri brate. Najstarejši, dr. Fran Šijanec (1901–1964), je bil umetnostni zgodovinar.¹¹ Drago Marjan ali tudi Mario Šijanec (1907–1986) je bil uspešen skladatelj, violinist in dirigent, ki je po drugi svetovni vojni živel in ustvarjal v Argentini kot Mariano Drago.¹² Najmlajši, Stanko Šijanec (1909–1984) je bil v Mariboru gimnazijski profesor zgodovine.

Mira Gačnik (AS 231)

7 Gačnik, Koroška pomlad, ARS, AS 1193, Fond Ude Lojze.

8 Anon., Tovariš Janko Gačnik, str. 2.

9 Kos, Libeliče 1920–1922, 1982.

10 Službenički list, Gačnik roj. Šijanec Mira, ARS, AS 231, Fond Ministrstvo za prosveto.

11 Schweiger, Zapuščina umetnostnega zgodovinarja, spletni vir.

12 Košir, Drago Mario Šijanec – Mariano Drago, str. 19–20.

Med učenci sedijo z leve: Janko Gačnik, šolski upravitelj, Mihael Barbič, župnik, in Maks Tomažič, učitelj. Šolsko leto 1933/34.

Gačnika sta bila učitelja v Guštanju do leta 1941 in nato še po vojni do leta 1951. Med letoma 1925 in 1937 je bil Janko tudi upravitelj šole in otroškega vrtca. Kot zavzet pedagoški delavec se je javno zavzemal za pravice učiteljev v tedanji družbi in za pravilno vzgojo učencev. Iz vzgojnih namenov je ob šoli uredil vrt s sadovnjakom in šolskim čebelnjakom. Ves čas je bil goreč jugoslovanski patriot, kar je razumljivo glede na njegove slabe izkušnje pred prvo svetovno vojno, med njo in v času bojov za našo severno mejo. Kot očiten izraz tega patriotizma lahko štejemo njegovo udeležbo na pogrebu v atentatu umorjenega kralja Aleksandra I. Karađorđevića 18. oktobra 1934, ki se ga je udeležil z delegacijo dravograjskega sreza.¹³ Na grob so odnesli srebrno žaro z zemljo z grobov padlih junakov za slovensko severno mejo. Takratne oblasti so ga nagradile z redom jugoslovanske krone V. stopnje za izkazani patriotizem ter z redom sv. Save V. stopnje za izjemne uspehe v šolstvu in kulturi. Ni čudno, da sta bila oba z Miro zelo aktivna člana guštanskega Sokolskega društva od leta 1921 do 1941.¹⁴ Janku so od vsega začetka v društvu poverili nalogo, da organizira kulturno-prosvetno delo. Tako so že leta 1921 ustanovili pevsko in godbeno društvo, v katerem se je zlasti Mira izkazala kot dobra pianistka. Janko je bil dejaven tudi kot režiser različnih spevoiger in operet, s katerimi so igralci Sokola gostovali v številnih krajih. Kot režiser in glasbenik pa je sodeloval tudi v tedanjem guštanskem delavsko-prosvetnem društvu Svoboda.

¹³ Anon., Delegacija dravograjskega sreza, str. 3.

¹⁴ Gačnik, O vzgojnem delu sokolskega društva, str. 111–118.

Med varovanci sedita z leve: Janko Gačnik, upravitelj otroškega vrtca, in Angela Konečnik, učiteljica. Šolsko leto 1933/34.

Zaradi Jankovega delovanja v sokolski organizaciji so ga leta 1937 tedanje oblasti brez razloga odstavile z mesta šolskega upravitelja. Protesti učencev in njihovih staršev niso zalegli. Nič mu niso pomagala odlikovanja, prav tako ne uradna interpelacija, ki jo je 31. januarja 1937 skupaj s svojimi tovariši naslovil na šolsko ministrstvo v Beogradu Karel Doberšek, učitelj s Prevalj in narodni poslanec.¹⁵

Še več gorja je doživel med drugo svetovno vojno. Leta 1941 se je takoj prostovoljno pridružil jugoslovanski vojski, po njenem zlomu pa se je pred nacisti umaknil v Ljubljano. Mira se je zatekla k svojim staršem v Maribor, kjer je tudi med vojno poučevala (verjetno klavir). Avgusta 1945 je javni tožilec za mariborsko okrožje ugotovil, da pri njej ni razloga za kazenski pregon pred sodiščem slovenske narodne časti kljub poučevanju med okupacijo.¹⁶

Zaradi sodelovanja z OF so Gačnika fašisti v Ljubljani med racijo 14. februarja 1942 aretirali in ga poslali v zapore v Padovi, nato pa junija v izgnanstvo v vas Torricella Peligna v Abrucih v osrednji Italiji. Po kapitulaciji Italije septembra 1943 mu je uspelo pred Nemci pobegniti v zbirno taborišče Narodnoosvobodilne vojske Jugoslavije (NOVJ) v kraju Gravina v Apuliji na jugu Italije, kamor je po

¹⁵ Stenografske beleške Narodne skupštine, spletni vir.

¹⁶ Javni tožilec za mariborsko okrožje, PAM, škatla 166, Fond Okrožni ljudski odbor Maribor.

Mira Gačnik, učiteljica. Šolsko leto 1935/36.

štirih mesecih v glavnem peš in po različnih pripetljajih prispel januarja 1944.¹⁷ Tam je vodil izobraževanje številnih primorskih Slovencev, ki so zapustili italijansko vojsko in se vključili kot partizani v NOVJ. Zanje je napisal *Kratko slovnico za učni tečaj slovenščine*, obenem pa sestavil posebno *Taboriščno čitanko*, ki so jo izdali v ciklostilu leta 1944 v osemsto izvodih. V njej so trije njegovi prispevki: *Slovenski svet, ti si krasan!*, *Odlomki iz naše zgodovine* in *Po Jugoslaviji*.¹⁸

Po vojni sta se oba z ženo vrnila v Guštanj. Mira je začela takoj poučevati na šoli, Janko pa je za krajši čas prevzel vodenje dijaškega doma v gradu Ravne, kjer je bila tedaj tudi na novo ustanovljena gimnazija. Nato je spet učil na osnovni šoli in bil njen šolski upravitelj od leta 1947 do upokojitve v letu 1951. Šola se je na njegov predlog že od leta 1948 imenovala Osnovna šola Ravne na Koroškem, torej štiri leta pred uradnim preimenovanjem Guštanja v Ravne na Koroškem.¹⁹ Poleg tega je kot tajnik Zveze borcev sodeloval pri postavitvi Malgajevega spomenika na Dobrih letih leta 1947 in pri urejanju partizanskih grobov. Zakonca sta poskrbela, da se je nadaljevala tradicija predvojne pevske in godbeniške dejavnosti v okviru Sindikalnega kulturno-umetniškega društva Svoboda, kasneje Prežihov Voranc. Janko je režiral različne igre, vodil in vadil domače pevce in plesalce koroških plesov. Skupaj z okrajnim referentom Vojkom Simončičem in dirigentom Jožkom

¹⁷ Gačnik, Bil sem učitelj v Gravini, str. 13.

¹⁸ Taboriščna čitanka, str. 12–18, 29–34, 50–55.

¹⁹ Pristavnik, Osnovno šolstvo v občini Ravne na Koroškem, str. 16–36.

Hermanom je bil zaslužen, da je bila leta 1951 osnovana ravenska glasbena šola, uradno pa je bila nato ustanovljena Nižja glasbena šola na Ravnah leta 1956.²⁰ Tudi Mira je ves čas sodelovala kot dobra pianistka. Z zavzetim pedagoškim delom in z vsemi drugimi dejanji sta svojim učencem in mnogim Ravenčanom ostala v neizbrisnem spominu. Po njunem priimku so kasneje poimenovali Gačnikovo pot, po kateri sta z ženo hodila v službo. V stavbi nekdanje osnovne šole je danes sedež Občine Ravne na Koroškem. Ob vhodu so leta 2015 ob 120. obletnici rojstva Janka Gačnika odkrili ploščo v njegov spomin. Občina je ob tem založila knjigo o njegovem življenju in delu z dodatkom albuma fotografij, ki jih je posnel med prvo svetovno vojno.²¹

Upokojil se je 15. julija 1951, Mira pa je zaprosila za premestitev v Maribor, kamor sta se nato preselila. Janko je ostal še naprej družbeno aktiven in ohranil stike s Koroško. O dogodkih iz preteklosti je v lepi slovenščini napisal vrsto zanimivih člankov, ki so bili objavljeni v Koroškem fužinarju in v drugih tiskih. Pri Rdečem križu v Mariboru so ga izvolili za predsednika zdravstveno-prosvetne komisije občinskega odbora te organizacije. Nekaj časa je bil predsednik Zveze prostovoljcev borcev za severno mejo 1918–19 in poleg tega še neutrujen predsednik Sklada Prežihovega Voranca. V letih od 1953 do 1963 je organiziral številna gostovanja združenih pevskih zborov iz zamejske Koroške v Mariboru in njegovi okolici, v Mežiški in Dravski dolini ter v Prekmurju. Z ženo sta bila zelo dejavna člana mariborskega Kluba koroških Slovencev. Zamejska Slovenska prosvetna zveza ga je za zasluge odlikovala z Drabosnjakovim priznanjem.²²

Umrli je 4. septembra 1967 in je pokopan v Libeličah, kar si je želel ves čas.²³ Na njegovem grobu stoji lepo izdelan spomenik z vklesanim priimkom in imenom, s kratko oznako njegovega delovanja: UČITELJ IN BOREC ter z letnico rojstva in smrti: 1895–1967. Gačnikovo delo na področju kulture in hkrati veliko navezanost na Koroško pa izkazujejo vklesane besede z začetka znane pesmi: »NMAV ČREZ JEZARO« ... Žena Mira je umrla 30. oktobra 1973 in so jo po odločitvi njenih sorodnikov pokopali na Pobrežju v Mariboru.

Viri in literatura

Arhivski viri

ARS – Arhiv republike Slovenije

AS 1193 – Fond Ude Lojze

AS 1193 – Fond Ude Lojze, 1896–1982, Janko Gačnik, Koroška pomlad (Spomini koroškega dobrovoljca), tipkopis, ni datirano.

20 Glasbena šola Ravne na Koroškem, spletni vir.

21 Verovnik, Janko Gačnik, 2015.

22 Anon., Janko Gačnik, str. 7.

23 Ferk, Janku Gačniku v slovo, str. 38.

AS 231, Fond Ministrstvo za prosveto

AS 231, Fond Ministrstvo za prosveto, Službenički list, Gačnik roj. Šijanec Mira, 1926.

PAM – Pokrajinski arhiv Maribor

PAM – Fond Okrožni ljudski odbor Maribor, škatla 166, Javni tožilec za mariborsko okrožje,

Okrožnemu odboru OF, prosvetni odsek. 8. 8. 1945.

Spletni viri

Die Geburts- und Taufbücher die Eintragungen für alle die pfarrlichen Altmatricken der Diözese Graz-Seckau, die Eintragungen: Graz_Dom Taufbuch IX 1893 – 1904.

Dostopno na: <http://matriken.graz-seckau.at/flashbook?id=10677¤tPage=44> (4. junij 2014)

Osnovna šola Koroški jeklarji in Glasbena šola.

Dostopno na: http://www.kleindenkmaeler.at/detail/grundschule_koroshki_jeklarji_und_musikschule (2. december 2014)

Schweiger, Jana. Zapuščina umetnostnega zgodovinarja Frana Šijanca v Umetnostni galeriji Maribor.

Dostopno na: <http://www.suzd.si/bilten/arhiv/bilten-suzd-14-2011/339-raziskave/325-jana-schweiger-zapuscina-umetnostnega-zgodovinarja-frana-sijanca-v-umetnostni-galeriji-maribor> (22. oktober 2014)

Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije.

Dostopno na: <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:3594> (23. november 2014)

Literatura

Anon., Guštanj, Tovariš Janko Gačnik je bil odlikovan z zlato kolajno, *Učiteljski tovariš* 62 (1922), št. 16, str. 2.

Anon., Delegacija dravograjskega sreza na Oplencu, *Jutro* 15 (1934), št. 248, str. 3.

Anon., Janko Gačnik, *Glasnik slovenske koroške pesmi* 1 (1969), št. 4, str. 7.

Drofenik, Mirko in Zora, *Življenjepis*, Libeliče, tipkopis, 2009.

Ferk, Ivan Janku Gačniku v slovo, *Koroški fužinar* 17 (1967), št. 4, str. 38.

Gačnik, Janko, O vzgojnem delu sokolskega društva v Ravnah na Koroškem, V: Cajnko, Vinko (ur.). *Telesna vzgoja treh dolin*; Slovenj Gradec : TVD »Partizan« Slovenj Gradec, 1958, str. 111–118.

Gačnik, Janko, Bil sem učitelj v Gravini, *TV-15* 5 (1967), št. 16–17, str. 13.

Gačnik, Janko, Spomini na nemški videz Maribora V: Švajncer, Janez J. (ur.). *Boj za Maribor 1918–1919 : spominski zbornik ob sedemdesetletnici bojev za Maribor in severno mejo na slovenskem Štajerskem*; Maribor : Obzorja, 1988, str. 207–215.

- Kos, Lojze, *Libeliče 1920–1922*. Prevalje : Grafika, 1982.
- Košir, Marko, *Drago Mario Šijanec – Mariano Drago: tujec v dveh domovinah*. Maribor : Pro-Andy, 2011, str. 19–20.
- Lasbaher, Franček, K zgodovini osnovne šole v Libeličah na Koroškem v letih 1820–1922, *Šolska kronika* 18 (2009), št. 1, str. 62–72.
- Lodrant, Jože, Kdo je bil Anton Vogrinec? V: Vogrinec, Anton. *Nostra maxima culpa: kriza katoliške cerkve, njeni vzroki in predlogi za izboljšanje*. Petrovče : Znamenje, 1996, str. 159–162.
- Pristavnik, Alojz, *Osnovno šolstvo v občini Ravne na Koroškem v letih 1945–1991*. Slovenj Gradec : Koroški pokrajinski muzej, Enota Ravne na Koroškem, 2006, str. 16–36.
- Sušnik, Franc, Janko Gačnik – sedemdesetletnik, *Koroški fužinar* 15 (1965), št. 4–6, str. 33.
- Taboriščna čitanka*. Gravina (Italija. Tehnika Logora NOVJ), 1944, str. 12–18, 29–34, 50–55.
- Verovnik, Franc, *Janko Gačnik in album njegovih fotografij iz prve svetovne vojne : 1895 – 1967 : ob 120-letnici rojstva Janka Gačnika in ob 100-letnici soške fronte*. Ravne na Koroškem : Občina, 2015.